# ISLOM TA'LIMOTIDA INSON ŞA'NI, QADR-QIMMATI VA ASOSIY HUQUQLARNI E'ZOZLAŞ TAMOYILLARI

**BAHROMOV UMID**
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ÕQITUVCHISI

**MUSAQULOVA DINORA**
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABASI
**DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24437891**

**Annotatsiya :**Mazkur maqolada Islom ta'limotida inson şa'ni, qadr-qimmati va asosiy huquqlarini e'zozlaş tamoyillari yoritilgan. Islom dinida inson hayoti, erkinligi, mulki, e'tiqodi va şaxsiy daxlsizligini himoya qilişga alohida e'tibor qaratilişi Qur'oni Karim va hadisi şariflar asosida tahlil qilingan. Şuningdek, insonlar õrtasida tenglik, adolat, mehr-oqibat, bağrikenglik va õzaro hurmat munosabatlarini qaror toptirişda islomiy qadriyatlarning ahamiyati oçib berilgan.

**Kalit sõzlar:** Islom, inson şa'ni, qadr-qimmat, inson huquqlari, adolat, tenglik, erkinlik, Qur'oni Karim, hadis, bağrikenglik.

**Аннотация** : В данной статье рассматриваются принципы уважения человеческого достоинства, чести и основных прав человека в исламском учении. На основе Корана и хадисов анализируется особое внимание ислама к защите жизни, свободы, имущества, вероисповедания и личной неприкосновенности человека. Также раскрывается значение исламских ценностей в формировании справедливости, равенства, милосердия и взаимного уважения в обществе.

**Ключевые слова:** ислам, честь человека, достоинство, права человека, справедливость, равенство, свобода, Коран, хадисы, толерантность.

**Abstract :** This article examines the principles of respecting human dignity, honor, and fundamental rights in Islamic teachings. Based on the Holy Quran and Hadiths, it analyzes Islam's emphasis on protecting human life, freedom, property, religious beliefs, and personal integrity. The article also highlights the importance of Islamic values in promoting justice, equality, compassion, tolerance, and mutual respect within society.

**Keywords:** Islam, human dignity, honor, human rights, justice, equality, freedom, Holy Quran, Hadith, tolerance.

**KIRIŞ** :Inson şa'ni va qadr-qimmatini e'zozlaş har qanday jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti hamda huquqiy rivojlanişini belgilovçi muhim mezonlardan biridir. Insonni uluğlaş, uning hayoti, erkinligi va huquqlarini himoya qiliş masalasi qadimdan diniy-falsafiy ta'limotlarning asosiy mavzularidan biri bõlib kelgan. Ayniqsa, Islom dinida inson eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Qur'oni Karimda insonning aziz va mukarram qilib yaratilgani ta'kidlanib, uning şa'ni va qadr-qimmatini hurmat qiliş zarurligi uqtiriladi.

Islom ta'limotida inson huquqlari faqat huquqiy me'yorlar bilan çeklanmaydi. Bu tuşunça insonning ma'naviy olami, axloqiy mas'uliyati, jamiyatdagi mavqei va boşqa insonlar bilan munosabatlarini ham qamrab oladi. Şu sababli Islomda inson hayotini asraş, adolatni qaror toptiriş, zulm va zõravonlikning oldini oliş, yetimlar, kambağallar va ehtiyojmandlarga yordam beriş muhim vazifalar sifatida belgilangan.

Bugungi globallaşuv davrida inson huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini himoya qiliş masalasi xalqaro miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bunday şaroitda islomiy

qadriyatlarning insonparvarlik mohiyatini õrganiş, ularning jamiyat hayotidagi ahamiyatini tuşuntiriş muhimdir. Islom ta'limotidagi adolat, tenglik, bağrikenglik va õzaro hurmat tamoyillari insonlar õrtasida tinçlik va hamjihatlikni mustahkamlaşga xizmat qiladi.

**Adabiyotlar tahlili va metodologiya:** Islom ta'limotida inson şa'ni va huquqlarini himoya qiliş masalasi, eng avvalo, Qur'oni Karim va hadisi şariflarda keng yoritilgan. Qur'oni Karimning Isro surasi 70-oyatida inson bolalari mukarram qilingani bayon etiladi. Uşbu oyat insonning kelib çiqişi, ijtimoiy mavqei yoki moddiy imkoniyatidan qat'i nazar, uning hurmat va ehtiromga loyiq ekanini anglatadi. Demak, inson qadr-qimmati Islomda tabiiy va daxlsiz qadriyat sifatida qaraladi.

Hadis manbalarida ham inson huquqlariga alohida e'tibor qaratilgan. Imom Buxoriy va Imom Muslim rivoyat qilgan hadislarda musulmon kişining boşqa insonlarga zarar yetkazmasligi, ularning hayoti, mol-mulki va şa'niga hurmat bilan munosabatda bõlişi zarurligi ta'kidlanadi. Bu qaraşlar jamiyatda tinçlik, işonç va õzaro mas'uliyat muhitini şakllantirişga xizmat qiladi.

Islom huquqşunosligida insonning asosiy manfaatlarini himoya qiliş masalasi ham muhim õrin tutadi. Xususan, şariatning asosiy maqsadlari sifatida dinni, jonni, aqlni, naslni va mol-mulkni muhofaza qiliş tamoyillari e'tirof etiladi. Mazkur tamoyillar inson hayotining turli sohalarida uning huquq va manfaatlarini himoya qilişga qaratilgan.

Maqolani tayyorlaşda tarixiylik, qiyosiy tahlil, tizimli yondaşuv va manbalarni õrganiş usullaridan foydalanildi. Qur'oni Karim, hadislar hamda islom huquqşunosligiga oid ilmiy adabiyotlar asosida inson şa'ni va qadr-qimmatini e'zozlaşning asosiy jihatlari tahlil qilindi.

**Muhokama va natijalar:** Islom ta'limotida inson şa'ni va qadr-qimmatini e'zozlaşning eng muhim tamoyillaridan biri inson hayotining daxlsizligidir. Islomda begunoh insonning hayotiga tajovuz qiliş katta gunoh va oğir jinoyat sifatida baholanadi. Qur'oni Karimning Moida surasi 32-oyatida bir insonni nohaq õldiriş butun insoniyatni õldiriş bilan barobar ekani, bir insonning hayotini saqlab qoliş esa butun insoniyat hayotini saqlaşga tengligi bayon etilgan. Bu oyat inson hayotining naqadar muqaddas ekanini ifodalaydi.[1]

Insonning şa'ni va qadr-qimmatini hurmat qiliş uning şaxsiy daxlsizligini ta'minlaş bilan ham çambarças boğliq. Islomda birovning sirini oşkor qiliş, uni haqoratlaş, tuhmat qiliş, masxara qiliş va obrõsiga putur yetkaziş qoralangan. Qur'oni Karimning Hujurot surasida insonlarni bir-birini masxara qilmaslikka, yomon gumonlardan saqlanişga va ğiybat qilmaslikka çaqiruvçi kõrsatmalar mavjud.[2] Bu qoidalar jamiyatda insonlar õrtasidagi hurmat va işonçni mustahkamlaşga xizmat qiladi.

Islomda insonlarning tengligi tamoyili ham alohida ahamiyatga ega. Insonlar millati, irqi, tili, ijtimoiy kelib çiqişi yoki moddiy boyligiga qarab bir-biridan ustun hisoblanmaydi. Qur'oni Karimning Hujurot surasi 13-oyatida barça insonlar bir erkak va bir ayoldan yaratilgani, xalqlar va qabilalarga ajratilişdan maqsad bir-birlarini taniş ekani bayon qilingan. Oyatning mazmuniga kõra, insonning haqiqiy ustunligi uning taqvosi va ezgu amallari bilan belgilanadi [3]

Mazkur tamoyil jamiyatda kamsitiş, adolatsizlik va insonlarni kelib çiqişiga qarab ajratiş kabi salbiy holatlarning oldini olişga qaratilgan. Islom ta'limotida insonning qadri uning boyligi yoki mansabi bilan emas, balki axloqi, odobi, halolligi va ezgu işlari bilan baholanadi. Bu esa jamiyatda tenglik va insonparvarlik munosabatlarini rivojlantiriş uçun muhim ma'naviy asos hisoblanadi.

Adolat Islom ta'limotining eng asosiy tamoyillaridan biridir. Qur'oni Karimda insonlar õrtasida adolat bilan hukm çiqariş, hatto õziga yoki yaqinlariga qarşi bõlsa ham haqiqatni himoya qiliş zarurligi ta'kidlangan.Adolat tamoyili faqat sud-huquq tizimiga emas, balki oilaviy munosabatlar, savdo-sotiq, mehnat faoliyati va jamiyatning boşqa barça sohalariga ham tegişlidir. Har bir insonning huquqini tan oliş, uning mehnatini qadrlaş va manfaatlarini himoya qiliş adolatning amaliy ifodasidir.[4]

Islomda insonning mulkiy huquqlarini himoya qiliş ham muhim õrin egallaydi. Birovning mol-mulkini noqonuniy ravişda egallaş, õğrilik, firibgarlik va poraxõrlik kabi holatlar qat'iyan qoralangan. Qur'oni Karimning Niso surasi 29-oyatida insonlarning mol-mulkini nohaq yõl bilan

õzlaştirmaslik haqida kõrsatma berilgan.Bu qoida iqtisodiy munosabatlarda halollik, işonç va õzaro rozilikka asoslangan faoliyat yuritiş zarurligini anglatadi.

Inson huquqlarini e'zozlaşda vijdon va e'tiqod erkinligi ham muhim ahamiyatga ega. Islom ta'limotida e'tiqod masalasida majburlaşning tõğri emasligi Qur'oni Karimning Baqara surasi 256-oyatida bayon etilgan.Uşbu tamoyil insonning içki e'tiqodi va diniy qaraşlariga hurmat bilan munosabatda bõliş zarurligini anglatadi. Turli din va qaraş vakillari bilan tinç-totuv yaşaş, ularning huquqlarini hurmat qiliş jamiyat barqarorligining muhim şartlaridan biridir.

Islomda ayollar, bolalar, yetimlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlarning huquqlarini himoya qilişga ham alohida e'tibor berilgan. Xususan, yetimlarning mol-mulkini asraş, ularga ğamxõrlik qiliş, ayollarning meros oliş huquqini tan oliş va oilada mehr-oqibat muhitini şakllantiriş diniy-axloqiy talablar sifatida belgilangan.Bu jihatlar Islom ta'limotining insonparvarlik mohiyatini yaqqol namoyon etadi.

Payğambar Muhammad (s.a.v.)ning hadislarida ham insonlarga mehribonlik qiliş, ularning huquqlarini hurmat etiş va zulmdan saqlanişga katta e'tibor qaratilgan. Jumladan, hadislarning mazmunida musulmon kişi boşqa insonlar uning tili va qõlidan ozor kõrmaydigan inson ekani ta'kidlanadi.Bu fikr insonning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ma'naviy daxlsizligini ham himoya qiliş zarurligini anglatadi.

Şuningdek, Islomda insonning bilim oliş va aqlini rivojlantiriş huquqi ham muhim qadriyat sifatida qaraladi. Ilm olişga undovçi diniy manbalar insonni jaholatdan uzoqlaşişga, tafakkur qilişga va hayotda ongli qarorlar qabul qilişga çorlaydi. Bilimli inson õz huquq va majburiyatlarini yaxşiroq anglaydi, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qõşadi.

Yuqoridagi tahlillar şuni kõrsatadiki, Islom ta'limotida inson şa'ni va qadr-qimmatini e'zozlaş bir-biri bilan uzviy boğliq bõlgan huquqiy, axloqiy va ma'naviy tamoyillar majmuasidir. Bu tamoyillar inson hayotini, mol-mulkini, e'tiqodini, şaxsiy daxlsizligini va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilişga qaratilgan. Ularning jamiyat hayotida amaliy qõllanilişi õzaro hurmat, bağrikenglik va hamjihatlikni mustahkamlaşga yordam beradi.[5]

**XULOSA :** Xulosa qilib aytganda, Islom ta'limotida inson şa'ni, qadr-qimmati va asosiy huquqlarini e'zozlaş eng muhim qadriyatlardan biri hisoblanadi. Qur'oni Karim va hadisi şariflarda inson hayotini asraş, uning mol-mulki va şaxsiy daxlsizligini himoya qiliş, adolat va tenglikni ta'minlaşga qaratilgan kõplab kõrsatmalar mavjud. Bu tamoyillar insonning jamiyatdagi õrni va qadrini yuksaltirişga xizmat qiladi.

Islomda insonlar õrtasida millati, irqi, tili yoki ijtimoiy mavqeiga qarab kamsitişning rad etilişi, õzaro hurmat va mehr-oqibatning tarğib qilinişi uning umuminsoniy mohiyatini namoyon etadi. Ayniqsa, adolat, halollik, bağrikenglik va insonparvarlik kabi qadriyatlar bugungi jamiyat hayotida ham muhim ahamiyatga ega.

Şunday ekan, Islom ta'limotidagi inson huquqlariga oid tamoyillarni çuqur õrganiş va ularni yoş avlod ongiga singdiriş jamiyatda ma'naviy muhitni mustahkamlaş, inson qadrini uluğlaş va ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirişga xizmat qiladi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qur'oni Karim. Õzbek tilidagi ma'nolar tarjimasi. – Toşkent.
2. Imom Buxoriy. Al-jome' as-sahih. – Toşkent.
3. Imom Muslim. Sahihi Muslim. – Bayrut.
4. Imom Termiziy. Sunani Termiziy. – Toşkent.
5. Marğinoniy Burhoniddin. Al-Hidoya. – Toşkent.
6. Ğazzoliy Abu Homid. Ihyou ulumid-din. – Bayrut.
7. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hadis va hayot. – Toşkent.
8. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toşkent.
9. Islom ensiklopediyasi. – Toşkent.
10. Õzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toşkent, 2023.